

Renässans för fruktade sjukdomar

Det inflytande som pesten haft på vår kultur och samhällsutveckling är stort. Även om pesten får en renässans i vår nyfattiga värld kommer den knappast att grassera som tidigare. Men nya epidemier väntar runt hörnet. Inte minst sådana som framkallas på politisk väg, skriver Christer Franzén.

Ar 1624 kunde en svensk läsekrets ta del av det dramatiska budskapet att pesten grasserade åt det häftigaste uti hela Sicilien.

Pestens härjningar i Italien blev en viktig nyhet i det som brukar benämnas som Sveriges första tidning, Hermes Gothicus.

Nästan 375 år senare när oss pånytt rubriker i sentida avläggare till Hermes Gothicus, som "Panik efter pestlarm" och "Indisk militär jagar pestsjuka". Sedan mitten av september har både lung- och böldpest rapporterats i några indiska delstater och fara finns för spridning. En effekt har blivit att såväl turist som investerare skyr området.

Få sjukdomar har väl sårt fart på fantasin som pesten. Den ängst som den plötsliga och oväntade döden framkallade har satt djupa spår i det kollektiva medvetandet. Den har inspirerat författare och konstnärer som Petrarca, Boccaccio, Brueghel, Camus och Bergman, den har utnyttjats av kyrkan (Guds straff) och annan överhöghet.

Enligt Jean Gerson, en ryktbar fransk moralist i början av 1500-talet, nedkallade exempelvis homosexualitet en gudomlig hämnd som yttrade sig i hungersnöd, krig, pest, epidemier, övervämmningar, landsförräderi och andra mänskliga olyckor.

I kontrast till Gersons religiösa stolligheter står Daniel Defoes historiereportage om pestens härjningar i London 1665. En bok som fortfarande är läsvärd och som för övrigt finns översatt till svenska.

Dunkelt ursprung

Pestens förhistoria är dunkel, men den har funnits långt före vår tidräkning och dess geografiska ursprung brukar härledas till trakterna kring foten av Himalaya, men även Centralafrika har angetts som tänkbar plats.

Pesten har dragit fram i tre så kallade pandemier (det vill säga en över stora områden spridd epidemi). Den första utbröt i Nildeltat år 541 och bet sig sedan kvar i medelhavsområdet under bortåt två seklar.

Därefter tog det cirka 600 år innan den andra pandemi utbröt i Europa. Troligtvis kom smittan från Kina och spreds längs de stora karavanvägarna västerut.

År 1346 fördes pesten till Eu-

Daniel Defoe, en av många klassiker som skrivit om den fruktade pesten.

ropa. Böldpesten bröt först ut i de italienska hamnstäderna, därifrån spred den sig på bred front genom hela Västeuropa och in i Osteuropa.

Under den första pandemin tror man att 5 miljoner människor avled, men under digerdöden, The Black Death, som härjade i Europa under fyra intensiva år, 1346-50, dog uppskattningsvis 25 miljoner personer. Det var mellan en fjärdedel och en tredjedel av den totala befolkningen. Det berättas om hela byar, ja hela områden som nära nog utplånades. 1300-talets krönikörer vittnar om överfulla massgravar och att lik låg och ruttnade på gatorna.

Långsam återhämtning

Det skulle ta Europa åtskilliga sekler att återhämta sig såväl ekonomiskt som demografiskt från denna massdöd. Pesten återkom dessutom flera gånger under 1600- 1600- och 1700-talen i bland annat Frankrike, Spanien och Sverige, men i mera begränsad omfattning. Epidemin i Stockholm 1710-11 krävde cirka 18 000 människoliv. Smittan kom troligen från baltstaterna.

Den tredje pandemin utbröt i slutet av 1800-talet och fördes från Kina till Hongkong och Bombay. Tolv miljoner dog av pest i Indien mellan 1898 och 1948. I Manchuriet skördade lungpesten vintern 1910-1911 på mindre än tre månader 50 000 offer. Antalet döda ger ett visst perspektiv på våra dagars gissel, aids.

Pesten orsakas av en bakterie. Det märkliga med pesten är att den i första hand inte är en sjukdom hos människan. Det är en

sjukdom hos gnagare som tillfälligt kan drabba människor. Försviner gnagarna så upphör också pesten. Det är i kontakten mellan gnagare, loppor och löss som sjukdomen når mänskligheten. Kolonier av pestbärande svarta råttor fanns allmänt i de hus som människorna bodde i. Då de levde nära människorna var det enkelt för lopporna att byta värd.

Flera rapporter

Egendomligt nog såg ingen i dåtidens Europa sambandet mellan råttor och pest. Ändå finns det flera rapporter om en plötslig tillströmning av råttor. Ännu på 1980-talet har man i avlägsna delar av Mongoliet funnit råttbon med så stora koncentrationer av böldpestbakterier att det skulle kunna utrota hela befolkningar.

Sjukdomen yttrar sig på olika sätt. En variant är den berömda, eller snarare ökända, böldpesten. Inom en vecka från smittillfället svullnar lymfkörtlarna upp. Det stackars offret drabbas också av mycket-hög feber. Lymfkörtlarna brukar sedan spricka under mycken smärta.

Böldpesten spreds inte från människa till människa. Om en anhörig bara lyckades undvika lopporna, kunde vederbörande överleva långvarig kontakt med pestoffren.

En annan form är lungpesten som oftast har ett mycket snabbt förlopp och sprids i direktkontakt från individ till individ. I denna form finns bakterien i saliven hos en smittad person och sprids via hostningar, nysningar och liknande. Dödligheten för smittade med lungpest är nästan 100 procent. Till sjukdomsbilden

hör, i båda fallen, att allt som utsöndrades från kroppen hade en fruktansvärd stank.

Anledningen till att pesten idag kan hållas i schack beror på ett par enskilda vetenskapsmäns upptäckter runt sekelskiftet. Alexander Yersin upptäckte pestbacillen 1894 och påvisade att människornas sjukdom följde råttornas. Några år senare upptäckte Sigmond loppans roll i överföringen av sjukdomen. Något vaccin finns ännu ej, men pestbakterien är känslig för antibiotika.

Tredje pandemin

Pest låter som en medeltida företeelse, men i samband med tredje pandemin spreds pesten över världen och i dag finns den över allt större områden på jordens yta bland gnagarna. Under 1980-talet insjuknade flera tusen av pest i Tanzania. I början av 1990-talet avled flera hundra människor på Madagaskar. Under 1993-94 rapporterades några fall av pest i Arizona, Californien, Colorado och New Mexico. Här har man funnit att även katter och hundar har en viktig roll i överföringen av sjukdomen. Pesten tillhör alltså inte det förgångna och händelserna i Indien borde inte kommit som en chock.

Trots upprepad återkomst skördar pestens härjningar numera färre offer än tidigare i historien. Vad som försäkrat minskningen är inte helt klart och olika hypoteser har framkastats.

Bruna råttan

På 1700-talet försvann alltmer den svarta råttan, Rattus rattus, och ersattes av den bruna råttan Rattus norvegicus, som inte lever så nära människan. Men att det skulle förklara minskningen stämmer inte geografiskt, då den bruna råttan spreds över Europa från öster till väster, medan pesten försvann från väster till öster. Dessutom lär förändringen i Västeuropas råttpopulation inträffat efter det att böldpesten hade upphört att vara ett permanent gissel.

En annan teori går ut på att en mindre motståndskraftig bakteriestam uppkom.

Politikerföraktet beror på väljarförakt

Ulf Kristersson (m), Widar Andersson (s) och Dick Erixon (c) skriver om den växande klyftan mellan förtroendevalda och medborgare, och är djupt bekymrade över vad som håller på att hända i svensk politik: "Problemet är inte att politikens hemmalag och bortalag plötsligt har blivit osams om spelreglerna. De är tvärtom oroande ense. Problemet är att publiken har gått hem."

Ett brutet löfte, pris 98 kr

Finns i den välsorterade bokhandeln.

Timbro 08-670 35 00

Andra har sökt lösningen i den materiella sfären, i form av förändrade socio-ekonomiska förhållanden. En så sakteliga standardförhöjning för stora befolkningslager och därmed bättre hygien och mathållning spelade självfallet in. Lössen flydde tvålen och detta gjorde att risken för smitta minskade.

På senare tid har en teori lanserats som går ut på järnets betydelse för människokroppen. Modern vetenskap tycker sig se ett samband mellan högre järmtag i kosten och ökad dödlighet, även om den exakta orsaken till detta återstår att utreda. Av dem som insjuknade hade därför fattiga och undernärda paradoxalt nog största chansen att tillfriskna. De fattiga fick pesten på grund av dåliga hygieniska förhållanden och undernäring. Rika smittades mindre ofta, men med dödlig utgång om så var fallet.

Nya epidemier

Det inflytande som pesten haft på vår kultur och samhällsutveckling är stort. Även om pesten får en renässans i vår nyfattiga värld kommer den knappast att grassera som tidigare i historien.

Men å andra sidan väntar nya epidemier och pandemier runt hörnet. Inte minst sådana som framkallas på politisk väg. Ett exempel på detta är kolera som en effekt av de sparprogram och den chockterapi som ivrigt förespråkats av högerekonomer och ordnades av IMF och Världsbanken.

Peru är ett talande exempel. "Fujichocken", som peruerna benämnde det ekonomiska åtstramningsprogrammet, fick priserna på nödvändighetsvaror att stiga drastiskt. Hälsovården kollapsade och en omfattande kolelapidemi utbröt.

Miljonaltals peruaner, speciellt de som lever i käckstäderna, är beroende av det vatten som levereras i tankbilar. När priserna blev skyhöga, återanvändes vattnet om och om igen (exempelvis för disk) och den personliga hygien efterattes. Resultatet låt inte vänta på sig. Förutom kolera har också spelålskan fått renässans i området. Allt till bankirernas fromma.

CHRISTER FRANZÉN

